

Теорія походження живого на Землі — планеті «Океан» — з води відома кожному. Однак сьогодні над цією колискою життя нависла реальна загроза, пов'язана із злочинно-недбалим господарюванням, нерациональним використанням морських ресурсів. А тим часом академік В.І. Вернадський ще 1945 року наголошував, що людство має вживати дедалі більше заходів з метою збереження для майбутніх поколінь морських багатств.

Геннадій Григорович Полікарпов — один із тих учених-сподвижників, які все своє наукове життя присвятили не лише вивченню, а й практичному розв'язанню гострих проблем охорони морських ресурсів. Академік НАН України Г.Г. Полікарпов — знайний у світі фахівець у галузі радіобіології та гідробіології моря, відомий як засновник морської радіоекології.

Розгорнуті ним дослідження із застосуванням радіоактивних ізотопів та іонізуючого випромінювання у морській біології дали змогу по-новому підійти до з'ясування складних гідробіологічних процесів у морях і океанах. Радіоекологічні висновки, зроблені вченим у процесі дослідження проблем екологічних наслідків випробування ядерної зброї, поховання ядерних відходів та радіоактивного забруднення довкілля внаслідок аварій на ядерних об'єктах, мають важливе наукове і практичне значення.

Крім того, він зробив яскравий творчий внесок у розвиток радіобіології, молісміології, теорію і практику еквідозиметрії та оцінку екологічної ємності водойм, у справу захисту біосфери від забруднень. Особливу увагу вчений сконцентрував також на перспективних і пріоритетних дослідженнях екологічної якості глибинних вод сірководневої зони Чорного моря (після окиснення в них

сірководню) і їх відповідності умовам життєдіяльності морських оксидантів та екологічній ролі метанових струминних газовиділень із дна Чорного моря, відкритих під час Чорнобильської експедиції ндс «Професор Водяницький», в якій він був начальником рейсу.

Від 1956 року наукова діяльність Геннадія Григоровича пов'язана з Інститутом біології південних морів ім. О.О. Ковалевського НАН України. Саме тоді він створив тут першу у республіці (та й серед усіх країн Чорноморського басейну, а також у системі Академії наук колишнього СРСР) морську радіобіологічну лабораторію, що переросла згодом у відділ радіаційної та хімічної біології (ВРХБ), очолюваний Г.Г. Полікарповим протягом 35 років. Цей відділ став одним із найбільших, визнаних світовою науковою спільнотою морських радіоекологічних центрів.

Уже наприкінці 50-х — на початку 60-х років Геннадій Григорович, очолюючи колектив одностудійців, сприяв розв'язанню низки гострих питань охорони і захисту морських багатств. Так, переконлива радіоекологічна аргументація вченого, викладена у публікації 1962 року і в серії статей того періоду, була спрямована, як і гідрологічне обґрунтування першого директора ІнБПМ проф. В.О. Водяницького, проти пропозицій закордонних діячів від науки перетворити Чорне море на міжнародний «могильник» для поховання ядерних відходів. «Труди ІнБЮМ по водообміну в Черном море и радиоэкологии сыграли большую роль в отклонении предложения западных держав о сбросе отходов атомных производств в глубины Черного моря», — згадував В.О. Водяницький у своїх «Записках натуралиста» (Москва:

Г.Г. Полікарпов

Наука, 1975, с.182). І в конгресі США питання про Чорне море було закрите. Г.Г. Полікарпов систематично і обґрунтовано виступав проти випробувань ядерної зброї у відкритих середовищах. У 1963 році під тиском наукової вітчизняної та світової громадськості ядерні держави підписали Московський договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі і під водою.

Його піонерська монографія «Радиоэкология морских организмов», опублікована 1964 року, та її розширене видання в Амстердамі і Нью-Йорку англійською мовою «Radioecology of Aquatic Organisms» (1966) принесли вченому міжнародне визнання. Її відгалуження — радіохемоекологія моря — набуло значного розвитку саме завдяки науковим здобуткам Г.Г. Полікарпова та його послідовників. Серед учнів Геннадія Григоровича 34 кандидати і 4 доктори наук, котрі успішно розвивають ідеї свого вчителя. Він — автор понад 400 наукових праць, які здобули високий авторитет у професіо-

налів. Його називають «Father of Marine Radioecology» та заочним учителем — в Австралії, Данії, Греції, Італії, Румунії, Туреччині.

За підтримки Президії АН УРСР було забезпечено розвиток матеріальної та методичної бази лабораторії морської радіобіології Севастопольської біологічної станції ім. О.О. Ковалевського АН СРСР, і в 1956–1964 роках Г.Г. Полікарпов виконав перший етап морських радіоекологічних робіт у Чорному морі. У квітні — серпні 1964 р. український науковець організував департамент радіоекології в Інституті океанології Академії наук Республіки Куби, провів на його базі експериментальні й експедиційні радіоекологічні дослідження у Мексиканській затоці і підготував для кубинців кваліфікованих фахівців у галузі морської радіоекології.

Упродовж 1966–1973 років завдяки постійним турботам Г.Г. Полікарпова і незмінній підтримці Президента АН УРСР академіка Б.Є. Патона у Севастополі, у Мартиновій бухті, побудовано спеціалізований радіобіологічний корпус відділу радіаційної і хімічної біології ІнБПМ АН УРСР. Протягом 1975–1979 років на запрошення МАГАТЕ та Наукового комітету Князівства Монако і за згодою Президії АН УРСР Геннадій Григорович керував Секцією досліджень навколишнього середовища (Environmental Studies Section) у Міжнародній лабораторії радіоактивності моря. Тут, виконуючи радіохемоекологічні дослідження у Середземному морі, вчений створив концептуальну модель хронічної дії іонізуючих випромінювань у всьому діапазоні існуючих і можливих потужностей доз на популяції, біоценози, екосистеми і біосферу, що здобула згодом широке визнання. Упродовж 1979–1990 років Г.Г. Полікарпов знову очолює ВРХБ ІнБПМ АН УРСР, де керує серією експедицій.

Одразу після Чорнобильської трагедії Г.Г. Полікарпов працював у штабі Опера-

тивної комісії Президії АН УРСР з питань ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС — у безпосередньому підпорядкуванні академікам Б.Є. Патону, В.І. Трефілову, В.П. Кухарю, В.Г. Бар'яхтару та іншим. Там Геннадій Григорович очолював оперативну робочу групу з водної радіоекології, яка дала науково обґрунтовані оцінки і прогнози радіоекологічної ситуації та міграції радіонуклідів у системі: водойма — охолоджувач ЧАЕС — Прип'ять — Дніпро — Чорне й Егейське моря та рекомендації щодо мінімізації наслідків радіоактивного забруднення. Він також керував чорнобильськими експедиціями ІнБПМ: морськими — до гирла Дніпра, наземними — в зоні ЧАЕС та впродовж Дніпровського каскаду. Разом із колективом цього відділу Геннадій Григорович вивчає вплив Чорнобильської аварії на водний перенос радіонуклідів, а також досліджує дію радіоекологічного фактора на водних тварин (у зіставленні з хемотоксикантами).

Доповіді і повідомлення академіка НАН України Г.Г. Полікарпова з морської радіоекології, включаючи чорнобильську тематику, звучали на наукових форумах в Україні, Росії, Швеції, Монако, Франції, Італії, Англії, Австралії, США, Бельгії, Греції, Туреччині, Чехословаччині, Болгарії, Японії, Норвегії тощо.

Численні вітчизняні та міжнародні відзнаки свідчать не тільки про широту наукових інтересів Геннадія Григоровича, а й про активне застосування здобутих ним результатів досліджень на практиці, серед них: орден «Знак Пошани», медаль «За доблесний труд», пам'ятна срібна медаль ООН «Використання атомної енергії у мирних цілях», Почесна грамота Верховної Ради УРСР «За багаторічну наукову працю та успіхи в розвитку морської радіобіології», Грамота Президії Верховної Ради УРСР «За самовіддану працю у ліквідації аварії на Чорнобильській атомній електростанції та усуненні її наслідків», Почесна грамота Президії АН

України, ЦК профспілки АН України «За багаторічну плідну працю, вагомий особистий внесок у розвиток ІнБПМ ім. О.О. Ковалевського НАН України і в зв'язку з 125-річчям з дня заснування інституту», Грамота Радянського комітету за програмою ЮНЕСКО «Человек и биосфера» — «За активную работу по реализации Национальной программы ЮНЕСКО «Человек и биосфера» в Украинской ССР», пам'ятна медаль ім. професора М.В. Тимофеева-Ресовського за розробку проблем морської радіоекології тощо. Геннадій Григорович — Заслужений діяч науки і техніки України.

Г.Г. Полікарпов активно працює як у вітчизняному, так і в міжнародному науковому просторі, будучи з 1991 р. і дотепер головним науковим співробітником відділу радіаційної та хімічної біології ІнБПМ НАН України, науковим керівником академічних програм, координатором, консультантом та учасником вітчизняних і міжнародних наукових проектів, входить до персонального складу Відділення загальної біології НАН України, до складу бюро Кримського наукового центру НАН України, Океанологічного центру НАН України, бюро Наукової ради Російської академії наук з радіобіології.

Геннадій Григорович — член редколегії та редакційних рад багатьох вітчизняних і закордонних наукових видань: «Гидробиологический журнал» (Україна, Київ), «Морський екологічний журнал» (Україна, Севастополь), «Радиационная биология. Радиоэкология» (Росія, Москва), «Биология моря» (Росія, Владивосток), «Journal of Environmental Radioactivity» (Велика Британія), «Radioecology» (Словаччина), «Journal of the Black Sea/Mediterranean Environment» (Туреччина).

Г.Г. Полікарпов був експертом від СРСР на багатьох засіданнях комісії Міжнародної Морської Організації і МАГАТЕ у

Відні (з 1970-х до середини 80-х років) з проблем дампінгу твердих радіоактивних відходів у глибині океанів та відкритих морів. У 1984 р. було успішно підписано мораторій на такий дампінг. Упродовж 1989–1995 років Геннадій Григорович — віце-президент Міжнародного консультативного комітету із захисту морів, а згодом — віце-президент Міжнародного Союзу Радіоекологів (МСР), президент його Європейського відділення. Тепер Г.Г. Полікарпов — віце-президент Міжнародного Союзу Екоетики, постійний член Міжнародного інституту екології (секція морської екології), дійсний член МСР, член Ради

керівників та координатор цього Союзу у країнах СНД.

Енергійність і заповзятливість, широка ерудиція та ентузіазм, доброзичливість і повага до людей — цими якостями Геннадій Григорович продовжує завойовувати прихильність й авторитет у колег і нового покоління своїх учнів.

© В. ЄРЕМЕЄВ,
академік НАН України,
генеральний директор Океанологічного
центру НАН України,
в.о. директора Інституту біології південних
морів ім. О.О. Ковалевського НАН України

Одним рядком

Ідеї іноді експортуються, але значно частіше депортуються.

А. Нікольський

Із усіх послуг, які можуть надаватися науці, найбільша — введення в її обіг нових ідей...

Д. Томсон

Історія ідей — це історія помилок.

А. Уайтхед

Ідеї тим простіше оволодівають масами, чим вони простіші.

С. Скотников

Великі ідеї безжалісні.

А. де Монтерлан

У науці славу здобуває не той, хто знайшов ідею, а той, хто зумів переконати світ у її цінності.

Ф. Дарвін